

IMA LI VATROSLAV JAGIĆ ZASLUGA ZA HRVATSKI KNJIŽEVNI JEZIK?

(U povodu 50. obljetnice smrti)

Zlatko Vince

I.

Navršilo se pola stoljeća od smrti Vatroslava Jagića, velikoga hrvatskog slavista svjetskoga glasa, profesora slavenske filologije u Odesi, Berlinu, Petrogradu i Beču, koji se, nakon dugog života ispunjena radom i uspjesima, vratio mrtav u svoj zavičaj, rodni Varaždin, gdje mu je podignut i spomenik. Još je veći spomenik ostavio svojim djelima. To je golem broj istaknutih rasprava i knjiga kojima je pokrenuo, a katkada i konačno riješio važna pitanja iz slavenske filologije.

To je najprije njegov *Archiv für slavische Philologie*, što ga je pokrenuo u Berlinu i uređivao ga četrdeset i pet godina te izdao trideset i sedam omašnih knjiga (svaka po oko 600 strana) okupljajući oko toga tada središnjeg časopisa najistaknutije slaviste onoga vremena, ali ispunjavajući često i sam veći dio pojedinih svezaka. To su i mnogobrojna druga kapitalna djela kao *Povijest postanka crkvenoslavenskog jezika*, *Bolonjski psaltir*, *Povijest slavenske filologije*, *Glagoljsko pismo i traktat o runama kod Slavena*, *Život i rad Jurja Križanića* uz golem broj drugih radova. Njegova bi sabrana djela obuhvatila stotinu svezaka (svaki s oko 200 strana) kada bi se skupilo sve ono što je napisao ili redigirao. Nije bilo područja u slavenskoj filologiji u kojem nije sudjelovao s rezultatima katkada preciznijim i ingenioznijim od stručnjaka i za uža područja. Dugo je vremena bio najveći autoritet na području slavistike i »posljednji od onih znamenitih slavista koji su . . . ispunili svojim radom čitavo jedno stoljeće, dali slavenskoj filologiji toga vremena sadržaj i pravac i osvojili joj ravnopravno mjesto pored romanistike i germanistike u sklopu evropske filološke znanosti«. ¹

U ovom prilogu, međutim, neće biti govora o cjelokupnom znanstvenom radu Vatroslava Jagića. Radije će u »časopisu za kulturu hrvatskoga književnog jezika« postaviti pitanje: ima li Vatroslav Jagić zasluga i za naš književni jezik?

¹ Mihovil Kombol, Vatroslav Jagić (predgovor Izabranim kraćim spisima Vatroslava Jagića), Zagreb, Matica hrvatska, 1948.

II.

Prvih deset godina svoga nastavničkog i znanstvenog rada proveo je Jagić u Zagrebu. Kakve je poglede imao prema tada aktualnim pitanjima hrvatskoga književnog jezika?

Doba Jagićeve prve znanstvene faze razdoblje je aktivnoga djelovanja Zagrebačke filološke škole, posebno tadašnjega njezina predvodnika Adolfa Vebera Tkalčevića koji je još osjetio zanos i zamah ilirskog pokreta i težnju za zajedničkim »ilirskim«, dakle južnoslavenskim jezikom². Veber je nastavio rad ilirskih gramatičara Vjekoslava Babukića, Jagićeva profesora u zagrebačkoj gimnaziji, i Antuna Mažuranića. I mladoga su Vatroslava povukle široke misli predstavnika Zagrebačke filološke škole, te se aktivno zalagao za njezine postavke. Člankom *Quodmodo scribamus nos*, objavljenom u *Narodnim novinama* 1859., odlučno je branio karakteristični zagrebački *-ah* u genitivu množine, obrazlažući to znanstvenim razlozima i potrebom sloge. Odlučno odbija prigovor da bi takvo pisanje bilo neopravdano. Tom prilikom ističe veliki doprinos Hrvata kajkavaca književnoj slozi: »Jer kako kod nas još uvijek stvari stoje, vèrio grieši proti napredka našeg mladljahnog čeda i naraštaj mu prieči umjesto da ga uzgaja svatko, ko god bez nužde i to kod sitnarijah, da se upravo tako izrazimo, neslogu uzamnaža i širi ondie, gdje prava jedinstva jošte nikada nije bilo.«³

Nije stoga čudno što će godinu dana kasnije, tj. 1860., ustati u ime Zagrebačke filološke škole i protiv jezičnih koncepcija Frana Kurelca iznesenih u knjizi *Recimo koju*. Superiorno, u osnovi s naklonošću prema piscu, ali ne i prema njegovim idejama, govori Jagić o knjizi svoga prijatelja i zastupnika novih jezičnih pogleda, tog »vatrenog domorodca a učenu glavicu i čestita Hrvata, a vieštaka na peru«. No u tom djelu »sve vrije i kipi, pa koje čudoko jedno put i prekipi«, a kako je Kurelec »žestok i vruće kèrvi, to mu lastno oprostiš, što nas gdje-gdje baš i odviše nemilo ošinu, ma i krivo osudi.«⁴

To je bio članak dvadeset i dvogodišnjeg Jagića koji Kurelcu spočitava pristranost: što vidi pogreške u jeziku samo u Zagrebu, a ne i u Srba i u Slovenaca. Iako Kurelcu priznaje neke dobre osobine: jedrinu misli, izrazit i individualan stil, ipak mu je Kurelčev način pisanja nešto neshvatljivo. Konačan je sud u tom Jagićevu članku negativan po Kurelca.⁵ Međutim, iako ističe negativne

² Usp. Ljudevit Jonke, Veberove zasluge za naš književni jezik, Rad JAZU, knj. 309.

³ V. Jagić, *Quodmodo scribamus nos*, Narodne novine, XXV/1859.

⁴ Na Kurelčevu se knjigu Jagić osvrtno u Narodnim novinama 1860., br. 216, 217, 218, 220, 221 i 222; pretiskano u Jagićevim izabranim kraćim spisima, Zagreb, 1948., str. 427. — 436.

⁵ Kurelčeva je knjiga za njega »novim dokazom kako i najoštroumniji čovjek, makar na hiljade starih i novih knjigah pročitao i proučio, ipak može strahovito tumarati, kad si

strane knjige, ne postupa kao karlovački dopisnik i kritičar Kurelčev koji ju je bez mnogo komentara sasvim osudio (kao uostalom i zagrebačka *Danica*). Jagić već tada jasno razlučuje pozitivno od negativnog, ali jezične osobine Kurelčeve zabacuje.

U kritici druge Kurelčeve knjige »Fluminensia« u osnovi postupa slično. Kurelčev mu je način pisanja »pravo čudovište«, ali to nije teško protumačiti: »On žive na svoju, pak i piše onako; nemože jaje jajetu da bude naličnije nego što su njegovu jeziku zanimive crtice iz života, kakovih u knjizi imade.«⁶ Izrazima »sitničar«, »dosadan do zla boga«, »nesnosan« — karakterizira Kurelčeve jezične osobine. Pored lijepih crta što ih nalazi u Kurelca »ne može se odobriti jedna velika bolest: to je sliepo obožavanje sitnarija gramatičkih«. Tako je Jagić, kao i Veber, odbio Kurelčeve misli o književnom jeziku, kao što je na sličan način ustao i protiv Karadžića u već citiranom članku iz 1859.

Šezdesetih godina, međutim, nastalo je novo razdoblje. Javljaju se i nova gledanja na pitanja književnog jezika, pa ni Jagić neće dugo ostati uz jezične koncepcije Zagrebačke filološke škole. Prije nego što prikažem Jagićevu znanstvenu metamorfozu, treba napomenuti da je bio vrlo radin i kao srednjoškolski profesor surađujući u gimnazijskim izvješćima i pišući potrebne školske jezične priručnike. Jagićeva se dakle djelatnost ne iscrpljuje samo u mladenačkim kritikama.

Tih godina izdaje kao srednjoškolski profesor najprije djelo: »Gramatika jezika hrvatskoga, osnovana na starobugarskoj slovénštini. Dio pèrvi. Glasovi« (1864.), a onda »Primèri starohèrvatskoga jezika iz glagolskih i ćirilichkih književnih starinah, sastavljen za sedmi i osmi gimnazijalni razred. Dio pèrvi. Uvod i primèri staroslovenski (1864.), Dio drugi. Uvod i primèri starohèrvatski« (1866.).⁷ Spomenuta Jagićeva gramatika u određenom smislu prva je naša povijesna gramatika, u kojoj se vrše uspoređivanja sa staroslavenskim, s našim narječjima i s litavskim jezikom. Drugi dio gramatike nije izišao, a nije bio ni napisan.

jednom ubije u glavu krive misli o jeziku i stvarih gramatičkih«. Jagiću se ne sviđa ni Kurelčev krajnji etimološki pravopis što ga naziva »krivopisom«, prigovarajući mu naročito zbog arhaiziranja jezika.

⁶ V. Jagić, Izabrani kraći spisi, str. 433.

⁷ Jagić je tražio veliko slavističko znanje od svoga sedmoškolca, odnosno osmoškolca: morao je znati čitati glagoljicu, oblu i uglatu, zatim ćirilicu, povijest glagoljskih i ćirilskih spomenika. Tražio je da učenik gramatički razumije svaki slavenski tekst. »To znači, da je tražio od svoga sedmoškolca i osmoškolca toliko slavističko znanje, koje kadikad ne posjeduje ni koji današnji student slavistike, na bilo kojem sveučilištu.« Usp. Petar Skok, Jagić u Hrvatskoj, Rad JAZU, knj. 278, str. 36.

III.

Jagić se brzo razvijao, a istodobno je time postupno napuštao i ideologiju o jedinstvenom »ilirskom« jeziku naših iliraca i njihovih nastavljača za koje je rekao da su se kretali »na lakih krilih domoljubnog oduševljenja«. To je onaj naraštaj iliraca s Vjekoslavom Babukićem i Antunom Mažuranićem, ilirskim gramatičarima, kojima je idejne osnove dao zapravo Ljudevit Gaj. Te ilirske ideale ponijet će dalje i Adolfo Veber Tkalčević s kojim će Jagić uskoro doći u sukob.

Ilirski naraštaj učenjaka nakon listopadske diplome 1860. smjenjuje drugi naraštaj. Na pomolu je već i Akademija nakon Strossmayerova obilnoga novčanoga priloga 1860., no tek je 1863. dana u načelu carska privola da se Akademija osnuje, iako će do formalnog njezina osnutka proći još četiri godine. U tom vremenu trebalo je djelom pokazati da u Hrvatskoj postoje ljudi koji su kadri znanstveno djelovati. Tako je došlo do pojave znanstvenog časopisa *Književnik*, koji je od 1864. izlazio kao izdanje Matice ilirske, a bio je zapravo preteča *Rada* kasnije osnovane Akademije. Urednici *Književnika* bili su V. Jagić, F. Rački i J. Torbar. Ponajveći dio znanstvenih priloga napisao je upravo Jagić. On će tu iznijeti svoje poglede na raznolike probleme jezične i književne znanosti, a kasnije će ih nastaviti u *Radu*.

Jagić je tada već uvjeren da treba prevladati poglede ilirskoga naraštaja koji je idealistički snatrio o jedinstvenom »ilirskom« jeziku i pravopisu: »Čim su dakle u nas nestala ona vremena, kada bezazleno snivasmo o nekom umjetnim načinom sagrađenom jeziku, koji bi, sastavljen iz svakojakih i svačijih ingrediencija, ugadao svemu jugu (nekoji, u kojih bijaše više esprit-a pri kupiše još i sjever!); čim dan današnji, neuspjehom poučeni, shvaćamo, da jedina unutarnja snaga valjana i na temelju podpune sloge među Hrvati i Srbi razvijene narodne knjige može pritegnuti iztok i zapad: bilo bi, osvjeđen sam, suvišno svako odužbe zagovaranje i zaštićivanje onoga, što si dan za danom sve dalje put krči...«⁸

Jagić dakle napušta misao Zagrebačke filološke škole (dakako i Kurelčeve Riječke filološke škole) da bi trebalo oblikovati književni jezik za široke južnoslavenske ciljeve (iako ih je prije još nekoliko godina ozbiljno branio). Te je misli iznio u prvom članku u novopokrenutom *Književniku* godine 1864. Služeći se dotad u Hrvatskoj nepoznatom metodom povijesno-poredbene lingvistike, Jagić osuđuje osobine Zagrebačke škole: *-ah* u genitivu množine, upotrebu *ēr* mjesto *r*, upotrebu rogatog *č* za što predlaže *ie*, *je*, upotre-

⁸ V. Jagić, Naš pravopis, *Književnik*, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Uređuju i izdaju (podporom Matice ilirske) Dr. Fr. Rački, V. Jagić, J. Torbar, Zagreb, 1864., str. 1.—34., 151.—180.

bu *tj* – *ć*, a mjesto pretjerane etimologije preporučuje umjerenu etimologiju.⁹ O svemu tome piše vrlo opsežno (str. 1.—34., 151.—180.) služeći se indoevropeistikom, navodeći potvrde iz sanskrta, grčkog, latinskog i staroslavenskog jezika.¹⁰

Time je izazvao opoziciju protiv sebe i *Književnika*. Nezadovoljni su bili stariji: Babukić, Mažuranić, pa i Veber i Šulek kojima je bilo stalo da se jednom već ustali pravopis što se ionako prečesto mijenjao.¹¹ Kasnije je i sam Jagić uvidio da nije bio najsretnije ruke što je svoju djelatnost u *Književniku* počeo upravo pravopisnim pitanjima.¹² Jer jedva koje »pitanje u literaturi raspaljuje tako strasti kao upravo pravopis«. Uz to Jagić nije usvojio ni sva Karadžićeva načela: ne prihvaća njegov fonološki pravopis, a za refleks jata upotrebljava u dugim slogovima *ie*, a ne *ije*.

Jagićevi prijedlozi nisu općenito prihvaćeni ni u novoosnovanoj Jugoslavenskoj akademiji. U 9. knjizi *Rada* godine 1869. objavljuje opsežnu raspravu »Podmladena vokalizacija u hrvatskom jeziku« zalažući se za nastavak *-a* u genitivu množine (protiv *-ah*). Treba napomenuti da je Vinko Pacel u svojoj *Slovnici* već 1860. prihvatio nastavak *a* za gen. množine. Međutim su lingvisti Schleicher i Hattala smatrali nastavak *-ah* kao pravilan genitivni oblik. Hattala je o tom pitanju objavio raspravu u 4. knjizi *Rada* »Početne skupine suglasah hrvatskih i srpskih« a Schleicher je 1867. u Petrogradu štampao ruski pisanu raspravu »Skladba osnova na *u* u slavenskim jezicima«.

⁹ »... tã svatko zna, da se niti po ovom niti po onom pisanje nemože do kraja izvesti. Načelo bo glasovno dovodi u dosljednoj porabi o velike neprilike već s toga, što niti najsavršenija bukvića nedostizje svih nuanca ljudskoga govora... a opet da uzmemo pisanje prema korenitosti dotjerivati, nebi bilo izpravljanju ni kraja ni konca. U jednom dakle i drugom nemože se nikada dovoljno napreporučiti umjerenost i konservatizam; upravo ovdje potrebno je da ostavljamo neka običaj vlada, a pod njegovim će se okriljem i sloga razviti.« Jagić je dakle za umjerenu etimologiju, obrazlažući opsežno kako je on shvaća. I Karadžić je, veli, preporučivši načelo »Piši kako se izgovara« bio kasnije na muci te je to pravilo dotjerivao, a da njegovi sljedbenici »sadašnjem običaju jošter samo jednu slobodinu uzkrate. učinili bi vrlo mudro, te bi pisali: sladak, sladka, a ne slatka...« *Književnik*, 1864.

¹⁰ Usp. *Književnik* 1864., str. 1.—34. i 151.—180.

¹¹ A. Veber Tkalčević i B. Šulek odgovorili su u »*Književniku*« ustajući protiv tog Jagićeva članka, Veber prilogom »O našem pravopisu« što ga je Jagić donio u skraćenom obliku interpolirana njegovim osobnim ostrim invektivama, a Šulek člankom »Obrana abavaca« u kojemu ne brani *ě* ni *er* što ih je napustio još 1854., ali se zalaže za *-ah* u genitivu množine te ne može pravo shvatiti da se protiv toga *-ah* bore oni kojima je »k serca prirastao ovaj puno noviji chaos od dvojine, od *ma*, *me*, *ama*, *ima*«. Usp. Lj. Jonke, Veberove zasluge za naš književni jezik, Rad JAZU, knj. 309, str. 66.

¹² »Danas ja nebih otvorio našu naučnu radnju *raspravom o pravopisu*. Jedva koje pitanje u literaturi raspaljuje tako strasti kao upravo pravopis; ono je i u tom slučaju uneslo smetnju u redove nekih naših pisaca, inače naših pristalica. Nevino slovo u genitivu množine *-h* (*ah*, odatle Kurelčev porugljiv izraz – »abavci«) uzbuni i *Vebera* i *Šuleka*, da ne govorim o *Babukiću* ili *Mažuraniću*; *Književnik* dobi značaj opozicije ne samo literarne već i političke, jer su njegovi glavni suradnici bili pored *Račkog* sve samo *Štrosmajerovci*, među njima dakako i ja.« Usp. V. Jagić, Spomeni mojega života, Beograd, 1930., sv. I., str. 59.—Usp. i V. Jagić, U opoziciji radi ortografije, Obzor, 1910. Pretiskano u Izabranim kraćim spisima, str. 365.—368.

Pobijajući Hattalino mišljenje Jagić utvrđuje da je nastavak *-a* u genitivu množine rezultat novog vokalizma, pomladene vokalizacije. Bez obzira da li ćemo tu Jagićevu raspravu o razvitku glasa *a*, »jednu od najboljih svojih studija, danas već znatno zastarelu«¹³ smatrati doista zastarjelom ili je uzimati kao djelo »koje u osnovnim linijama i danas vrijedi«¹⁴, sigurno je jedno — da je time »oborena opravdanost upotrebe genitiva množine na *-ah*«. ¹⁵ To međutim nije značilo da je njegova upotreba u okviru Zagrebačke filološke škole bila oborena. Napuštanje toga nastavka *-ah* dogodit će se tek osamdesetih, zapravo devedesetih godina 19. stoljeća, kada je Jagić već davno izvan domovine i daleko od aktivnog rada na hrvatskom književnom jeziku. Tada će on biti zabavljen širim općeslavenskim pitanjima, meritorau sudac u općoj slavističkoj znanosti. Usprkos tome i o važnim pitanjima pravopisnim, gramatičkim i leksikografskim izreći će on vrlo precizne i određene poglede i iz Beča. Prije toga treba reći nekoliko riječi i o drugim Jagićevim radovima u prvom periodu njegova rada u Hrvatskoj.

Već se u spomenutim Jagićevim prvim raspravama zapaža težnja za komparativnim istraživanjem problema, pa je i njegova »Deklinacija imena samostavnoga...« iz 1862. zapravo »prva komparativna jezična rasprava kod Hrvata, u kojoj se slavenskim elementima suprotstavljaju paralele u grčkom, latinskom i staroindijskom jeziku«. ¹⁶

Nadalje treba spomenuti i »Primjedbe našoj sintaksi« te veliku raspravu »Iz prošlosti hrvatskoga jezika« u kojoj je posebno poglavlje namijenio Vuku S. Karadžiću koji je upravo 1864. umro. U tom zagrebačkom razdoblju svoga rada napisao je Jagić i »Historiju književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga« (1867.), ali je dovršio tek Staro doba (do konca 14. stoljeća).

U *Radu* je objavljena, uz drugo, i njegova rasprava »Paralele k hrvatsko-srbskom naglasivanju«, a u Akademiji je izdao, bilo sam bilo uz suradnju Kukuljevićevu, Kaznačićevu i Daničićevu, prvih pet knjiga Starih pisaca hrvatskih (Marulića, Š. Menčetića i Dž. Držića, Vetranovića, Dimitrovića i Nalješkovića).

Kada je bio iz političkih razloga otpušten iz službe, upravo je dovršavao svoju disertaciju. Time se završava njegovo zagrebačko razdoblje znanstvenog i nastavnčkog rada. Iz Zagreba polazi u Odesu, pa Berlin, Petrograd i, napokon, u Beč gdje ostaje do umirovljenja i do kraja života. U Zagreb se rijetko kada navraćao.

¹³ Aleksandar Belić, Vatroslav Jagić, Južnoslovenski filolog, III/1922.-1923.

¹⁴ Ljudevit Jonke, Borba oko književnog oblika imeničkog genitiva množine u 19. st., Književni jezik u teoriji i praksi, 1965., str. 76.

¹⁵ Lj. Jonke, n. d., str. 76.

¹⁶ Josip Hamm: Jagić, Vatroslav, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4.

IV.

Nakon napuštanja domovine, posebno nakon pokretanja Arhiva, kojim je, kako je rečeno, slavensku filologiju uveo u evropsku znanost, nije Jagić nalazio više mnogo vremena za pitanja svoga materinskog jezika. On je objavljivao kapitalna djela iz područja slavenske filologije, ali većeg djela iz područja hrvatskog jezika nije dao.

Mora se ipak reći da je pomno i s velikim interesom, kritički i s korisnim sugestijama pratio znanstvenu djelatnost koja je obrađivala probleme hrvatske i srpske književnosti, jezika i kulture.

S velikim je zanimanjem pratio Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, što ga je Akademija počela izdavati 1880., smatrajući, kao i Miklošič, da Daničiću treba ostaviti na volju da ga uređuje po svojim koncepcijama. Ali kada se pojavio 1. i 2. svezak prve knjige, nije bio zadovoljan Daničićevim etimologiziranjem. Prikazujući dalje sveske što su ih, nakon Daničićeve smrti, uređivali najprije Vaļjavec, pa Budmani i Maretić, hvali Budmanijevo etimologiziranje ističući da su mu etimologije pravi biseri, a zadovoljan je i obradbom pojedinih riječi. Ipak je u idućim svescima nezadovoljan što se u njima ne nalaze podaci o novijim osobnim imenima i novijim riječima (npr. *dioničar*), jer rječnik kao inventar čitava jezičnog blaga ne smije, po Jagićevu mišljenju, izostavljati ni dobre ni loše tvorevine novoga doba, pa bi na književnu čistoću trebala paziti književna kritika, a ne rječnik. Prateći u svome Archivu i dalje sveske toga monumentalnog djela, žalio je što se ono obrađuje relativno sporo.

Svoje poglede o učenju gramatike, odnosno stilistike u školama, iznio je u recenzijama gramatičkih priručnika Lj. Stojanovića i J. Živanovića, te u prikazu Gruborove recenzije Maretićeve Gramatike. Jagić nije bio za to da se mladež gramatikom muči, iako je treba učiti. Gramatika treba da bude pomoćna knjiga u koju će đaci zagledavati kada im zatreba. U predavanju materinskog jezika nastavnici treba da težište postave na stilistiku, a ne na gramatiku. U stilistici pak ne treba raspravljati samo o barbarizmima, arhaizmima, provincijalizmima, neologizmima i sličnim tek općim sugestijama, nego bi trebalo sastaviti stilistiku koja bi na primjerima iz književnosti pokazala dobar način pisanja. Kako takve stilistike nije bilo, izražava živu želju da se takav stilistički priručnik napiše. (Ta se želja nastavlja do naših dana, kada se ozbiljnije raspravlja i konkretnije radi na tome da takav priručnik konačno i dobijemo.)

Ima visoko mišljenje o Bogoslavu Šuleku koji se po svojim zaslugama na jezičnom polju može natjecati s Karadžićem. Njegov »Jugoslavenski imenik

bilja« smatra radom velikog znanstvenog dometa koji služi na čast Akademiji kao izdavaču.¹⁷

Pored drugih ocjena vrijedno se zadržati još na tri njegove veće kritike: Istoriji hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima, Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika T. Maretića i na Rječniku hrvatskog jezika Broza i Ivekovića. U sve tri kritike dolazi do izražaja smisao za hrvatsku baštinu: u grafijskim pokušajima naših starih, o udjelu književne štokavštine u Hrvata, a još širi pogled izbija u prikazu Broz-Ivekovićeve Rječnika hrvatskog jezika.

V.

Prikazujući Maretićevu knjigu o povijesti hrvatske latiničke grafije Jagić izražava svoje razočaranje i nezadovoljstvo što je Maretić marljivo i potanko, ali ipak mehanički prikazao čitavu tu problematiku umjesto da se uživio u čitav splet i prikazao »kako su se oni čestiti ljudi mučili i kako su, naslanjajući se čas na talijanski, čas na njemački i mađarski, pa čak i na ćirilski pravopis, činili raznovrsne pokušaje, da kojekakvim grafičkim kombinacijama u latinskom alfabetu izraze ono, što se u glagoljskom i ćirilskom pismu izražavalo jednostavnim znakovima«. ¹⁸ S pravom je očekivao da će Maretić pripočeti i obilne izvratke iz filoloških i kulturno-povijesnih vrlo poučnih predgovora u starim rijetkim knjigama koje su se jedva gdje mogle naći osim u Zagrebu. Međutim, Maretić »naše drage stare anatomizira s bezobzirnom dosljednošću, ne dajući im nikada da dođu do riječi kao razumna bića«. ¹⁹

U predgovoru svoje knjige Maretić prigovara starim piscima zbog njihove neoriginalnosti u reformi grafije. ²⁰ Jagić mu dovodi pred oči i Gajevu reformu u kojoj se i on ugledao u »azbuke drugih naroda«, uzimajući češku grafiju kao osnovu svoje reforme. Što je Gajeva reforma ipak prodrila u hrvatsku književnost, treba pripisati više prilikama vremena nego samoj grafijskoj reformi: »Da su naši djedovi u jednom od prijašnjih stoljeća imali isti smisao za književno jedinstvo, što su ga ljudima četrdesetih godina konačno ulile ideje našega vremena, pisali bismo danas mjesto č možda *cs* ili *ch* ili *cz*, a bilo bi preuzetno tvrditi, da književnost takvom grafikom ne bi bila mogla isto tako napredovati kao što je napredovala sa č. Dovoljno je sjetiti se

¹⁷ Usp. Dr. Stjepan Bosanac, Vatroslav Jagić kao recenzent, Vijenac. 1924., knj. III., br. 12, str. 361.—368.

¹⁸ Usp. Archiv für slavische Philologie, XXI/1899., str. 245.—251., cit. prema Vatroslav Jagić, Izabrani kraći spisi, uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Zagreb, Matica hrvatska, 1948., str. 485.—491.

¹⁹ N. d., str. 486.

²⁰ Predgovor, str. XII.: »Što su se naši stari ugledavali u azbuke drugih naroda, koji su pisali latinskijem slovima, tijekom nijesu odavali svjedočanstvo, da su se ozbiljno zamislili u potrebe hrvatskog jezika.«

poljske književnosti usprkos znakovima *cz* ili *cs*.²¹ I obratno: Gajev je prijedlog sa znakovima *ń, l̇, ḋ, ġ* bio racionalniji od kasnije usvojenih znakova *nj, lj, dj, gj*, pa ipak nije pobijedilo ono što je racionalnije, nego ono u čemu su se svi složili i zbog čega su takvu pisanju dali prednost. Sigurno je, naime, da su *lj, nj, dj, gj* imali toliku rasprostranjenost da se i na to trebalo obazirati bez obzira na veću dosljednost znakova *ń, l̇, ḋ, ġ*.²²

Ako se dakle historijski shvati i grafijska problematika, nepravedna je bila Maretićeva osuda naših djedova što ih Jagić uzima u zaštitu i s poštovanjem se klanja njihovim težnjama, jer »neuspjehu njihovih prijedloga nije toliko kriva kakvoća tih prijedloga, koliko nedostatak smisla za jedinstvom književnosti i književnog jezika, koji smo smisao stekli mi, njihovi potomci, poučeni napretkom vremena.«²³

Prikazujući Maretićevu knjigu o hrvatskoj latiničkoj grafiji treba se podsjetiti da se i sam Jagić susreo s analognim problemima u opisu povijesti poljske gramatike (i grafije)²⁴, ali im je prilazio sveobuhvatnije, sa smislom za historijsku perspektivu²⁵ što se nije odrazilo u Maretićevu prikazu.²⁶

²¹ V. Jagić, Izabrani kraći spisi, str. 487.

²² Usp. Zlatko Vince, Grafijsko-pravopisna pitanja pretpreporodnog i preporodnog doba u Slavoniji, Zbornik radova I. znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek, 1970., str. 800. i 801.; M. Moguš i J. Voučina, Latinica u Hrvata, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 11., str. 79.

²³ V. Jagić, Izabrani kraći spisi, str. 487. – I prof. Hadrovics ističe kako Maretić nije imao dovoljno smisla da iz mnoštva suhih podataka što ih je iznio u svojoj knjizi shvati težnje starih hrvatskih pisaca za sustavom i borbu za taj sustav, te da se u tih pisaca ne radi toliko o samovolji, nego o razvoju i teritorijalnom poroširenju na neprekidnom kontinuitetu kojemu su se morali pokoravati. Maretić je bio majstor u sabiranju građe, smatra mađarski slavist, on je dobro obavljao posao kada se radilo o čvrsto postavljenom i šabloniziranom sustavu, ali nije imao smisla da iz sitnih pojedinosti samostalno stvori povijesnu cjelinu, pa mu ni povijest hrvatskoga pravopisa nije organski povezana zgrada, nego tek sabrani mozaik. Usp. L. Hadrovics, Geschichte der kroatischen Rechtschreibung im XVIII. Jahrhundert, Ostrmitteleuropäische Bibliothek, No. 50, Budapest, 1914., str. 1.–50.

²⁴ To su pisana predavanja za njegove slušaće u Berlinu od 1877.

²⁵ »Da je pravopis Zaborowskoga uspjelo uvesti kod Poljaka, među češkim i poljskim jezikom bi s te strane doskoro došlo do veće ujednačenosti, i moguće je da bi oni tada mnogo ranije, nego što se to dogodilo, utjecali na sređivanje pravopisa kod manjih slavenskih plemena, koja se služe latinskim pismom. Tada ne bi do procesa skrutnjavanja, koji je s tim skopčan s opasnostima, što je dotična književnost manja i slabija, kod cijeloga niza manjih slavenskih jezika došlo istom u prvoj polovini XIX stoljeća.« Usp. Josip Hamm, Vatroslav Jagić i Poljaci, Rad JAZU, knj. 282., str. 126.

²⁶ Usp. Jagićevo rezoniranje: »Čim se neka književnost snažnije razvila, n njoj dolazi do sve većeg konzervatizma u nekim stvarima, koje se osnivaju više na navici nego na čemu drugom. O tome mogu da govorim iz iskustva: kada su neke manje slavenske književnosti u toku posljednjih decenija nastojale da riješe pravopisna životna pitanja – tako su ih one shvaćale –, nejednom se otmjeno i s visoka upiralo prstom u poljski i ruski pravopis kao u onaj, koj je zaostao za češkim, srpskim ili hrvatskim. Pritom se međutim nije gledalo na jedan važan moment: da su se te književnosti tada ili tek počele razvijati (kao srpska) ili su neposredno prije toga bile toliko duboko pale, da su također bile prisiljene da počinju da capo. U takvim je prilikama prijelaz iz staroga ili nikakva pravopisa u novi bio lak i dao se za kratko vrijeme provesti. Međutim poljska se i ruska književnost početkom ili tokom ovoga (19.) stoljeća uopće nisu više mogle mjeriti istim mjerilom. Tamo bi radikalna promjena bila upravo toliko na smetnju, koliko bi bila na smetnju u francuskom ili njemačkom jeziku.« J. Hamm, V. Jagić i Poljaci, str. 127.

VI.

Taj cjelovitiji pogled usmjeren i na bogat književno-jezični poklad dolazi do izražaja i u njegovoj kritici Maretićeve Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika iz 1899.

U mladim danima nije Jagić sustavno iznio svoje poglede na književni jezik iako je o njemu mnogo razmišljao, kako to svjedoče neki njegovi feljtoni i spomenuta školska gramatika.²⁷ Kada se pojavila spomenuta gramatika, Jagić je solidnim i kritičkim prilogom u *Arhivu* iznio svoja osnovna gledišta o važnim pitanjima što su mu se nametala.²⁸

Iako pozitivno ocjenjuje Maretićevu marljivost, njegov ozbiljni trud i rezultate njegova rada, što mu sve osigurava »u gramatičkoj literaturi Južnih Slavena najistaknutije mjesto«,²⁹ ipak mu zamjerava što je svoje djelo zasnovao isključivo na narodnim pjesmama i pripovijetkama te na Karadžićevim i Daničićevim djelima. Ta polazna Maretićeva točka nikako nije smjela ostati i završna, što daje njegovoj gramatici pečat jednostranosti, po onoj poslovice: »Spala knjiga na dva slova.« Ne može se reći, odlučno nastavlja Jagić, da pored Karadžića i Daničića nema nitko prava da uživa čast uzorna pisca, a ne može se tvrditi ni to da su Karadžić i Daničić već postigli najviše ciljeve modernog književnog jezika preko kojega se ne bi smjelo ići dalje. Oni su tek utrli put kojim treba koračati naprijed, pa se može Maretiću prigovoriti da je i suviše suzio svoj posao, kao da piše posebnu monografiju o jeziku Karadžićevu i Daničićevu. Takvo Maretićevo shvaćanje »pati od unutrašnje proturječnosti«. Maretićev stav može se, dakle, prihvatiti kao polazna točka, »premda se ne može poreći, da na zapadu, kod Hrvata, korijenje štokavskog književnog jezika seže dublje u prošlost«. Karadžićev je zahvat bio snažan da su njegove tvorevine potisnule i na zapadu tekovine i utjecaje starijih vremena. Jagić to posebno spominje jer bi se »moglo iz Maretićeve gramatike lako skovati oružje za bestemeljnu tvrdnju, koju su već često ponavljali čak i razboriti ljudi,

²⁷ U paragrafu 38, točka d. Jagić veli: »Nije sve za književnost što je u narodu... Ima mnogo... nepodobitinah narodnjega izgovora, kojih se svaki jezik književni jednako čuvati mora, zvao se on hrvatski, zvao nemački, bio on turski, bio kineski.« Kako je shvaćao čist i pravilan književni jezik iznio je u *Književniku* 1864., u točki 7, na str. 480.

²⁸ Maretić je Jagiću 1899. uputio pismo u kojemu ga moli da mu prije objave svoje recenzije o Gramatici iznese osnovne prigovore na koje bi mu Maretić mogao odmah i odgovoriti: »Kazat ću vam otvoreno razlog, za što Vas ja ovu dobrotu molim: u ovo vrijeme kad su klakeleri oko Obzora i oko Vijenca udarili na me i na Vas, da nas što više ponize pred svojom publikom, bilo bi mi vrlo neugodno, da sud o gramatici mojoj izađe nepovoljan. Njima bi vrlo drago bilo, kad bi mogli reći: Maretićeva knjiga ne vrijedi ništa, kad evo i sam Jagić, koji je isto toliki Srboman kao i Maretić, rdavo o njoj govori. To bi za njih bio pravi trijumf, koji bi mene vrlo bolio... Na Vas i na me udaraju oni za to, jer u nama dvojici vide gotovo jedine rodene Hrvate-filologe, koji su prema Srbima pravedni (i Pero Budmani im je trn u oku).« Usp. J. Hamm, V. Jagić i Poljaci, *Rad JAZU*, sv. 282., str. 96.

²⁹ V. Jagić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, napisao Dr. T. Maretić. 1899., Zagreb: cit. prema V. Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Zagreb, 1948., str. 532.—547., cit. mjesto str. 547.

da su Hrvati uzeli Srbima jezik. Točno je samo to, da je književna štokavština, koja je kod Hrvata živjela prije Vuka pod različitim imenima (hrvatskim, ilirskim, bosanskim, dalmatinskim, slavonskim), utjecajem Vukovim i utjecajem njegovih publikacija dobila dosljedniji, narodniji oblik.³⁰

Poželjno bi bilo ulaženje i u moderne faze književnog jezika, a za to bi bio dobar izbor modernih pisaca novijega i najnovijega vremena, za što Maretić pokazuje malo smisla. Malo obzira prema novijem stadiju jezika pokazao je naročito u dijelu gramatike u kojoj obrađuje tvorbu riječi. Pogotovu se tu ne može zastupati misao da moderni jezik može ili mora u tvorbi riječi stati kod Karadžića ili Daničića, a Maretić se upravo tu bojažljivo ograđuje od svega što nije našao u Karadžićevim i Daničićevim djelima. Dakako, ni u tome jezik nije stao kod te dvojice pisaca, pa se i tu trebalo učiniti kritičko ispitivanje jezika koje se neprestano proširuje i obogaćuje. Gramatika treba da bude živa i elastična, treba da prati živi književni govor, ali treba da je normativna, pa da se u dvojnim slučajevima odluči za najčešći gramatički oblik koji treba da postane obavezan u književnom jeziku.

Maretićeva velika Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika i školska njegova Gramatika hrvatskog književnog jezika³¹ (obje iz god. 1899.) ipak su kodificirale normu književnog jezika u Hrvata i Srba za nekoliko desetljeća. Jagićeva opravdana primjedba i zahtjev da se gramatičar mora obzirirati i na novije pisce pri izradi gramatike tek je polagano nailazila na odobravanje.

VII.

Jagićeva misao da treba uzimati veći broj pisaca i novije pisce došla je do obuhvatnije primjene i u kritici Broz-Ivekovićeva Rječnika hrvatskog jezika iz 1901. Kritičar je najprije iznio tvrdnju kako nemamo moderan, cjelovit rječnik koji se ne bi kretao u »uskim granicama onoga bogatstva riječi, koje je oko polovice 19. stoljeća bilo zastupano u II. izdanju Vukova rječnika«.³² Već je Šulekov Njemačko-hrvatski rječnik znatno proširio okvire književnog jezika za moderne kulturne potrebe, ističe nekadašnji pristaša Zagrebačke

³⁰ V. Jagić, Izabrani kraći spisi, str. 535.

³¹ U pismu V. Jagiću Maretić navodi razlog zašto ju je nazvao hrvatskim imenom: »Jučer su mi rekli moji knjižari da su Vam dali i moju malu školsku gramatiku, što mi nije bilo poznato. Vi ćete se malo čuditi možda, što na natpisu te moje knjige stoji samo hrvatsko ime (bez srpskoga). To sam preko svoje volje učinio, jer su se knjižari (po svoj prilici s razlogom) bojali, da bi hrvatska vlada mogla tu knjigu ne pripustiti u škole, dok se u svim školama naš jezik danas službeno zove samo hrvatski. Kako dakle vidite, ja u ovoj stvari nijesam toliko kriv, koliko bi se na prvi mah moglo kome činiti.« Usp. J. Haman, V. Jagić i Poljaci, str.97.

³² V. Jagić, Rječnik hrvatskoga jezika. Skupili i obradili Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz. Archiv für slavische Philologie, XXIII – 1901. i XXIV – 1902. Cit. prema V. Jagić, Izabrani kraći spisi, str. 548.—557. i 558.—571.

filološke škole i bivši Šulekov suradnik pri izradi znanstvene terminologije, koji za zaslužnog hrvatskog leksikografa ima pozitivne riječi, uspoređujući ga po zaslugama s Karadžićem i Daničićem. Stoga je, veli, očekivao da će takav jedan cjelovitiji i opsežniji rječnik biti Brozov i Ivekovićev, ali je on koncipiran drugačije nego što se nadao, jer je to ipak pretežno »komentirani Vuk«, frazeološki proširen. To ipak nije dovoljno jer »ograničavanje riječi i frazeologije na dva pisca daje rječniku još jednostraniji oblik nego gramatika.³³ Ako bismo naveli točno što je sve Iveković uzimao u svoje djelo, tada bismo morali reći da su to narodne pripovijetke i pjesme, posebno i Hrvatske narodne pjesme, Akademijin Rječnik, Stullijevo Rječosložje, neka djela M. Milićevića i P. Petrovića Njegoša, pored Karadžićevih i Daničićevih djela.

Jagić zamjerava što je Iveković postupio preusko: Rječnički nije naš jezik ni izdaleka tako učvršćen kao gramatički, a »daroviti pisci i pjesnici bili su uvijek i svuda glavni nosioci i unapređivači književnog jezika«. A svakom je darovitom piscu slobodno da književni jezik obogaćuje iz vrela svoje stvaralačke snage. Da je tako postupao, mogao je Iveković stvoriti sasvim drugačije djelo.

Jagić pokazuje kako u Rječniku nedostaju vrlo mnoge riječi koje su u upotrebi u književnosti. Ako se usporedi bilo koja pripovijetka iz narodnog života ili književno-znanstvena rasprava s građom što je sadrži Broz-Ivekovićev Rječnik, neće se u njemu naći mnoge i obične riječi: *bitnost, časopis, dodir, doživljaj, dražestan, grčevit, hujati, izdvojiti se, jezovit, kopkati, mrzovolja, nudoknadivati, nedoumica, neostvaren, neprohodan, netremice, očaj, odbljesak, odvratan, osjećaj* itd.³⁴

Analizirajući jezik Mažuranićev u »Smrti Smail-age« pokazao je kako u 1134 stiha postoji velik broj riječi što ih nema Rječnik: *agovanje, odmazditi, ratoboran, ini, prokrčiti, kišoviti, uskratiti, biserak, lakokril, natkriliti, polaznik, pjesanca* itd.³⁵

Pročitavši tek pedeset strana iz Šenoina »Prosjaka Luke«, dakle iz djela popularnog i gotovo već tada klasičnoga pisca, pokazao je kako Rječnik ne sadržava mnogo riječi što ih upotrebljava Šenoa: *drvenjara, krovic, pravdaš, poštenjak, zgrbljen, kaputić, zapiskutati, smetište, zaslirati, trznuti, papirnat, krstitke, istrusiti, nehapno, dječarac, oduran, novorođenče, prijaznost, priuštit, smilovanje, psetance, mljekarica, proštenje, situš, grmlje, djetić, samilost, letimice, nizbrdice, ovisok, kržljavac, gruntovnica, licitar, nahuškati, prokšen* itd.³⁶

³³ V. Jagić, Izabrani kraći spisi, str. 550.

³⁴ N. d., str. 554.—555.

³⁵ N. d., str. 560.—561.

³⁶ N. d., str. 562.—564.

Jagić ističe kako je Šenoa hrvatski pisac koji se mnogo čita, s bogatim rječnikom, pa bi te riječi doista trebale ući i u hrvatski rječnik, makar pokoja i ne bila besprijeekorna. Ta bogata građa riječi barem je toliko vrijedna, veli, koliko i mnogi drugi nepotrebni izrazi u Rječniku (turcizmi, vulgarne riječi preuzete iz Karadžićeva Rječnika). Šenoa je ocrtao provincijalnu Hrvatsku te ima isto toliko pravo njegovati lokalnu boju kao Ljubiša, Vrčević ili Milićević, jer svi pisci treba da u jednakoj mjeri uđu u rječnik modernog jezika.

Iz istih razloga ne odobrava prazninu u Rječniku ni s obzirom na mnoge riječi što ih upotrebljava Pavlinović: *mrzovoljan, gudnja, okosnica, slavlje, kolje, povlastica, zadužbina, sjaj, smaliti se, umaknuti, svetogrdan, zagriznuti, praznoruk, jal, pomirljiv, silnik, okrepa, zlokobnik, zaklonište, pohlepa, radišan, izdreciti, praznovjerje, zapupiti, podjarivati, zrenik* i dr.³⁷

Ne priznaje da bi Broz-Ivekovićevu Rječniku u prvome ređu bila zadaća da popularizira Karadžićevo i Daničićevo djelo u zapadnim krajevima jer »Vukov i Daničićev jezik sad već ne dotječe; kulturni je razvoj Hrvata i Srba sad već prerastao te haljine, i zadaća se modernog rječnika baš i sastoji u tom, da o rastenju jezičnog blaga vodi u punoj mjeri računa«.³⁸ Stoga mu čitavo djelo Broza i Ivekovića ostavlja »utisak zastarjela poduzeća, koje slabo odgovara današnjim potrebama«.³⁹

Na Jagićeve kritike odgovorio je F. Iveković braneći svoja gledišta, što je instruktivno pogledati i analizirati, jer su se tu sukobila dva pogleda ne samo na našu leksikografiju nego i na književni jezik s obzirom na njegovu leksičku stranu. Prevladalo je životnije Jagićevo mišljenje.

Ako pročitamo opsežne odgovore što ih je Iveković iznio u svoju obranu,⁴⁰ primijetiti ćemo da je on pod golemim, gotovo ropskim utjecajem Daničićevim: ono što je za Daničića ispravno, u to se ni Iveković nikada ne usuđuje dirati ni u pojedinostima. Jagić, koji je također cijenio rad svoga prijatelja i druga u Akademiji, ipak kritički promatra određene Daničićeve pretjerane postupke u leksičkim pitanjima.

Iveković se, kao ni Daničić, ne slaže s Jagićevom pohvalom Šulekova Njemačko-hrvatskog rječnika iz 1860., napominjući kako je iz samih »usta Daničićevih« čuo da je taj rječnik našem jeziku mnogo nudio. Šulek je, smatra hrvatski vukovac, bio na krivom putu kada je mislio da mora svakoj njemačkoj riječi odgovarati hrvatska riječ, a uzimao je mnoge riječi iz češkog i ruskog jezika. Kako to nije posebno naznačio, naši ljudi drže mnoge takve riječi za narodne iako to one nisu. Kao primjer navodi Iveković za njemačku riječ *frisch* rusku *svjež* (svježe voće, cvijeće) što ju je Šulek uveo u svoj rječnik

³⁷ N. d., str. 566.—568.

³⁸ N. d., str. 569.

³⁹ N. d., str. 557.

⁴⁰ Viena, 1902.

te su je i drugi prihvatili, dok Iveković mjesto nje predlaže *prijesan*, pa i *frišak*, *frižak*, što je, veli, ipak bolje nego ruska *svjež*, koja je riječ »po zveku i korijenu posve tugja«. ⁴¹

Protiv Jagićeva modernog jezika kako ga je prikazao u svojoj kritici treba da, prema Ivekoviću, ustanu svi ljubitelji čistog narodnog jezika. Ne priznaje Jagićev sud da bi Daničić bio prestrog i jednostran pri odabiranju pisaca za Akademijin Rječnik. Iveković je, naprotiv, indigniran što Jagić nema i u tome najbolje mišljenje o Daničićevoj ocjeni modernih riječi, braneći ga da nije bio »pretjerano strog i jednostran«, kako ga Jagić karakterizira, nego je bio, po Ivekoviću, zabrinut »za karakter čistoga jezika našega«.

Iveković, sâm kajkavac, i pripadnik naroda u kojem se književnost javila najprije na čakavskom književnom jeziku, prigovara kao krajnji štokavski purist Mažuranićevoj »Smrti Smail-age« što ima »uz najčistiji štokavski jezik tragova čakavskomu i kajkavskomu: »Mažuranić rođen čakavac, živio je među kajkavcima, a temeljito izučio štokavske narodne pjesme i dubrovačke pjesnike; ima u njoj neologizama, arhaizama, pokraćenih glagola i Ruskih riječi...« ⁴²

Kako Šulek nije bježao ni od kajkavskih ni čakavskih riječi kao ni posudnica ni kovanja novih riječi, Iveković se zgraža što mu »jedan Jagić« spočitava što nije ispisao i Šulekov Rječnik njemačko-hrvatski, a on nije htio, veli, uzimati ne samo iz njegova njemačko-hrvatskog nego ni iz Rječnika znanstvenog nazivlja.

Makar hrvatski vukovci i Daničić bili neskloni Šulekovim leksičkim pogledima te ga nisu upotrebljavali ni za Akademijin Rječnik ni za Broz-Ivekovićev Rječnik hrvatskog jezika, ipak je »dalji razvoj hrvatskoga književnog jezika pokazao da su bili potrebni umjereni zahvati šulekovskog tipa«. ⁴³

Nadalje, Iveković uopće nije mogao shvatiti Jagićev sud o književnicima, o darovitom piscu komu je slobodno da »jezik kao organ književnosti i njenu količinu riječi umnožava iz bogatog izvora svoje stvaralačke snage«. Takve su misli za hrvatskog leksikografa bile već gotovo bogohulne, pa ne može zamisliti da »pustimo kojekakvim žutokljuncima da . . . umnožavaju riječi po dragoj volji svojoj nevezanim nimalo za ono što je bilo prije njih«. ⁴⁴

⁴¹ Vienac, 1902., str. 581.

⁴² Vienac, 1902., str. 330; Da bi Jagića doveo u zabunu, pita ga ironički Iveković je li svoje prijatelje, obradivače Rječnika u Beogradu, uputio da ekscerpiraju i »moderne pisce Hrvatske za nj?« Ako to nije učinio, onda razlikuje jezik hrvatski od srpskoga, »pa hoće, da ima svaki svoj rječnik; valja da me zato i potiskuje toliko na pisce, koji su rođeni čakavci i kajkavci, i kojima iz pisanja svaki čas izviri zavičaj njihov«. To su već insinacije prema Jagiću. Usp. Vienac, 1902., str. 315.

⁴³ Lj. Jonke, Postanak novijega književnog jezika u Hrvata i Srba, Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, Zagreb, 1971., str. 186.

⁴⁴ Vienac, 1902., str. 71.

A ipak su ti Ivekovići »žutokljunci« – što je sasvim razumljivo – bogatili, tko više tko manje, hrvatski rječnik kao što to biva u svim književnostima.

Spomenutom svojom kritikom pokazao je Jagić znatno dublje shvaćanje ne samo leksikografskih problema nego i problema književnog jezika i književnog izraza. Da je Jagić potkraj 19. stoljeća radio na sličnom poslu, vjerojatno bismo već tada dobili potpunije i moderno leksikografsko djelo, iako se ni Rječniku Broza i Ivekovića ne može zaniijekati određenih zasluga u našoj leksikografiji.

VIII.

Izneseno je kako je Jagić kao mladi profesor u Zagrebu zastupao ideje Zagrebačke filološke škole, a napušta ih 1864. spomenutim člankom »Naš pravopis« približujući se Karadžićevim jezičnim koncepcijama. Jagić i iz tuđine prati važne jezične događaje, u osnovi ih odobrava, ali se ipak razlikuje po širini svojih jezičnih shvaćanja od hrvatskih vukovaca. Na probleme književnog jezika gleda sveobuhvatnije, s osjećajem za hrvatsku jezičnu i pravopisnu prošlost, ne odbacujući ni značenja književnika novoga naraštaja, za što hrvatski vukovi, posebno Maretić i Iveković, nisu imali razumijevanja.

Da je Jagić ostao u Zagrebu ili da se tamo vratio zauzevši mjesto na novoosnovanom sveučilištu, vjerojatno bi predložio adekvatnija jezična rješenja. Možda je mogao poći »za tri koraka dalje od Vuka pa pomoći izgraditi hrvatsku književnu koinê onako, kako su Srbi izgrađivali svoju ili još više, raditi na njihovu ujedinjevanju onako, kako je na njem Vuk radio«. ⁴⁵

Više se puta postavljalo pitanje zašto je Jagić odbio ponudenu mu stolicu na Sveučilištu u Zagrebu godine 1874. Očito je da bi se tada kao profesor u Zagrebu, već po samoj stvari, više bavio upravo problematikom materinskog jezika. U Vijencu 1924., u broju posvećenom V. Jagiću u povodu njegove smrti, napisao je prof. Ivšić članak ⁴⁶ u kojemu donosi Jagićevu korespondenciju s F. Račkim i Miškatovićem u vezi s Jagićevim dolaskom na Zagrebačko sveučilište. Iz tih se pisama jasno vidi da je Rački (ali i drugi) očekivao da će se Jagić odazvati glasu rodoljubna srca: »Ne slušaj tako ti Boga i majčine ljubavi, takovih savjeta, povedi se s obzirom na potrebe naše kulture, povedi se za svojim srcem, koje te jamačno među nas upućuje i promisli dobro, što će nam sviet posve pravedno reći, da oni muževi patriotični neće da pomognu našem sveučilištu, koji bi vladi i saboru prigovorili izdajstvo, da nisu zakona donieli bojeći se, da valjanih učiteljskih sila neće biti.«

Stolica, koju su dugo čuvali za Jagića, predana je Čehu Geitleru, nakon Jagićeva konačnog odbijanja, što je najoštrije osudio F. Marković u »Obzoru«.

⁴⁵ J. Hamm, Vatroslav Jagić i Poljaci. Rad JAZU, knj. 282., str. 91.

⁴⁶ Stjepan Ivšić, Vatroslav Jagić i osnivanje zagrebačkog sveučilišta, Vijenac, 1924., br. 12.

Prof. Ivšić iznosi misao kako se Jagić zapravo igrao sa Zagrebom i onda kada je već čvrsto odlučio da će poći u Berlin, a ne u Zagreb,⁴⁷ što izlazi iz vlastitog priznanja staroga Jagića kada je pisao »Spomene mojega života«.⁴⁸

Želja za velikim svijetom, višim položajima, a, dakako, i težnja da u što povoljnijim priilkama uzimogne nesmetano znanstveno raditi i djelovati — konačno je Jagića odbila od domovine, gdje za to nije imao tako povoljne prilike i gdje su i inače prilike bile teške. Očito je da u Zagrebu ne bi dao slavistici tako mnogo kao što je doista dao u svjetskim središtima. U svijetu, naročito u Beču, postao je središnja slavistička ličnost. Kao slavist vrlo široka raspona često nije birao svoje teme pišući o mnogim problemima vrlo intuitivno, dajući uvijek i ponovo nove poticaje drugima, otvarajući nove putove, ulazeći lako u najrazličitiju problematiku. To je, očito, bila Jagićeva velika prednost, ali u određenom smislu i nedostatak:

»U tome je njegovo opće značenje za slavistiku, kojoj je dao mnogo, i njegovo značenje za kroatistiku, kojoj je dao manje nego što je mogao — i trebao — dati. Da se kojom srećom — kao Brückner — znao ograničiti u opsegu i više posvetiti svojoj domovini, možda bismo i mi danas imali djela kao što su 'Dzieje kultury polskiej' ili 'Encyklopedja staropolska' ili dobar pregled starije (glagoljske i ćirilske) književnosti ili makar svoj etimologijski rječnik, kao što to danas imaju Poljaci, ovako — na izmaku jednoga doba on je davao svima, da u drugom, koje je (sa F. de Saussureom) bilo na pomolu, bude od mnogih brzo zaboravljen.«⁴⁹

To je objektivnan sud o Jagiću i njegovu udjelu u proučavanju hrvatske kulturne prošlosti i suvremenosti. Ipak je zavrijedio da ga se s priznanjem sjetimo i u časopisu za kulturu hrvatskoga književnog jezika. Jagić je rastao u hrvatskoj sredini s istančanim smislom za njezinu jezičnu i književnu prošlost i za njezine tadašnje jezične potrebe. Ta stvarnost koju je duboko doživio, zatim široki lingvistički pogled i fini osjećaj za potrebe književnog izraza redovno su ga upućivali na realne ocjene i objektivno prosuđivanje problema književnog jezika u konkretnostima i onda kada za to nije uvijek nalazio adekvatna opravdanja. Njegove sugestije u stvarnom usmjeravanju hrvatskoga književnog jezika išle su u smjeru njegova organskog razvitka. Zato su njegove konkretne jezične spoznaje i danas žive.

⁴⁷ »Jagić je, kako sam spomenuo, na Miškotovićev prijedlog napisao samo nekoliko rečaka za svoje opravdanje. Koliko je Jagić zaslužio taj prijekor, moći će se upravo rasuditi istom onda, kad se Jagićevi memoari objelodane, i kad se čuje da u njima Jagić sam sebe vrlo oštro osuđuje, što se na pozive u Zagreb nije usudio da odrešito i bez dvoličenja kaže, da voli u Berlin nego u Zagreb; Jagić to govori o sebi, kao da govori upravo o kojem Bogišićevu činu. Ja sam, slušajući njegove riječi, osjećao, da ih govori velik čovjek.« *Vijennac*, 1924., br. 12, str. 388.

⁴⁸ V. Jagić, *Spomeni mojega života*, I deo (1838—1880), Beograd, 1930.

⁴⁹ J. Hamm, *Vatroslav Jagić i Poljaci*, str. 180.

O PURIZMU

Radoslav Katičić

Razgovaramo li o jezičnoj kulturi, purizam je nezaobilazna tema. Sam pojam kulture kojega jezika uključuje u se brigu oko njegove čistoće, podrazumijeva pomnju pri govorenju i pisanju. Kulture, naime, nema bez vrijednosnih razlika. Gdje se ne traži pomnja i značako razlikovanje, gdje je sve ne samo dopušteno nego i jednako vrijedno, ne treba nikakva kultura. Tamo je naprosto kaos, a kaos je čovjeku smrt. Kultura, pa i jezična, njemu je zato preduvjet života. Stvarajući nju, čovjek zapravo stvara sebe.

Purizam je jedno kulturno opredjeljenje. Nose ga čistunci, koji su se opredijelili za nepopustljivu dosljednost kada se radi o jezičnoj čistoći. Čistunci osporavaju dio jezične zbilje, pa koje je onda čudo ako su i sami osporeni? A doista jesu. Nije potrebno dugo i pažljivo slušati pa da se čuje kako se okomljuju na njih. Rasprava o purizmu pobuđuje emocije. Koliko je jednima mrzak toliko je drugima mio. Nasuprot napadačima stoje branitelji.

Pri izgrađivanju jezičnog standarda svaka se zajednica mora opredijeliti prema purizmu.¹ Kakvo će biti to opredjeljenje zavisi od mnogih činilaca, i od čisto unutrašnjih, jezičnih, i od vanjskih, povijesnih i društvenih. No ne razlikuje se samo odnos jezičnih zajednica prema purizmu, te ga jedne naglašeno odbacuju, a druge ga prihvaćaju i uzdižu, nego se od jezične zajednice do jezične zajednice razlikuju i kriteriji purizma. A da ti kriteriji mogu biti različiti, toga često nismo pravo ni svjesni.

Govoreći o purizmu mislimo obično samo na osjetljivost koja izbjegava riječi tuđega podrijetla. Čistunstvo se zamišlja kao alergija na posudenice. Zato se koji put i ocjenjuje kao jezična isključivost i onda osuđuje i odbacuje kao jezični korelat nacionalnoj isključivosti, kao jezično zatvaranje unutar vlastitoga plota. I kad takvi prosuđivači priznaju purizmu neke jezične prednosti, u čisto tehničkom smislu, odbacuju ga u ime međunarodne povezanosti, u ime otvorenosti svjetskim strujanjima, u ime širega sporazumijevanja i razumijevanja, u ime viših ljudskih vrijednosti.

Takvo razmatranje doista se ne može zaobići. Ono se zasniva na mislima koje se već na prvi pogled čine uvjerljive, a pozivaju se na tako velike vrijednosti i uzvišena načela da se svakoga moraju povoljno dojmiti. Nad purizmom se valja zamisliti, pogotovu što je neka težnja prema čistunstvu prisutna u hrvatskom književnom jeziku već od davnih njegovih početaka i što je obilježila cijelu njegovu povijest.²

¹ Usp. Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb, 1970., str. 47.—50.

² Usp. Dragica Malić, *Počeci hrvatskog književnog jezika*, Prilozi, VII međunarodni kongres slavista, Izdanje Hrvatskog filološkog društva, Zagreb, 1973., 86.: »Usporedba tekstova